

1. ROBA I NOVAC U PROCESU RAZMENE

U razmeni se vrši metamorfoza robe u novac i novca u robu. Metamorfoza robe u novac je osnova robne razmene. Ova robna transakcija izaziva metamorfozu novca u robu kao novčane transakcije, što ukazuje na najdublju povezanost robe i novca.¹⁾

Roba se pojavljuje u robnoj razmeni sa svojim osnovnim svojstvima kako prometnim tako i upotrebim. Roba je pre svega spoljašnji predmet koji svojim svojstvima zadovoljava ljudske potrebe različitih vrsta. Svrha neke stvari predstavlja upotrebnu vrednost. **Upotrebna vrednost** se ostvaruje samo upotrebom ili trošenjem. Upotrebne vrednosti čine materijalnu sadržinu bogatstva ma kakav mu bio društveni oblik. **Prometna vrednost** ispoljava se pre svega kao kvantitativan odnos, kao srazmera u kojoj se upotrebne vrednosti jedne vrste razmenjuju za upotrebne vrednosti druge vrste, a to je odnos koji se redovno menja s vremenom i mestom. Prema tome, ono zajedničko što se pokazuje u odnosu razmene, ili u prometnoj vrednosti robe, jeste njena vrednost. Upotrebna vrednost je osnova potrošnje, a prometna vrednost osnova razmene.

Upotrebna i prometna vrednost kao svojstva robe, se potvrđuju u razmeni robe. Na osnovu iste jedinice vrednosti opredmećenog ljudskog rada uspostavljaju se relativni odnosi među robama koje imaju različitu upotrebnu vrednost. To omogućuje razmenu robe za robu. Pojavom robe koja je preuzela ulogu opšteg ekvivalenta vrednosti svih roba, pojavljuje se novac. Sada ta posebna roba, čijim je prirodnim oblikom ekvivalentski oblik društveno stasao, postaje novčana vrednost tj., funkcioniše kao novac, pa dobija specifičnu društvenu funkciju, a s toga i društveni monopol, da u okviru robnog sveta ima ulogu opšteg ekvivalenta. Pojavom novca omogućena je ekvivalentska samerljivost svih roba na istu jedinicu mere.

Proces razmene vrši se ovakvim menjanjem oblika:

ROBA - NOVAC - ROBA

R N R

R - N je prva metamorfoza robe ili prodaja. Uskakanje robne vrednosti iz tela robe u telo novca jeste, ... "smrtni skok robe". Nije doduše prevarena roba, ali njen vlasnik jeste. Društvena podela rada čini robu isto toliko jednostranom koliko i potrebe mnogostrukim. N - R je druga završna metamorfoza robe - kupovina. Druga metamorfoza N - R je kupovina koja je u isto vreme i prodaja. Tako je R - N, završena metamorfoza neke robe u isti mah i prva metamorfoza neke druge robe. Samom činu razmene robe imanentan je proces razmene vrednosti. Proces razmene možemo posmatrati sa dva aspekta, kao individualni i kao društveni proces. Individualni aspekt procesa razmene počiva na neophodnosti da se proizvođač robe

¹⁾ - Opširnije u vezi sa kružnim kretanjem robe i novca - u procesu reprodukcije K. Marks, Kapital I i II.

uključi u proces razmene, jer otuđivanjem robe može da obezbedi sredstva za rad. Društveni aspekt procesa razmene sastoji se u tome što proizvođač robe u samom procesu razmene teži da svoju robu ostvari kao prometnu vrednost, što je jedino moguće na tržištu kroz upotrebnu vrednost. Znači da kružni tok kojim se kreće niz metamorfoza svake robe, da bi se završilo, prepliće se sa kružnim tokom drugih roba. Celokupni proces se predstavlja kao robni promet.

Procesu razmene vrednosti imanentan je neprestani proces proizvodnje vrednosti (pretvaranje ljudskog rada u robe), pretvaranje robe u novac (opšti ekvivalent) i pretvaranje novca u robu. U tom procesu ispoljavaju se, sve funkcije novca kao:

- mera vrednosti;
- prometno sredstvo;
- samostalne funkcije koje čine, obrazovanje blaga, platežnog sredstva, svetskog novca.

Za razumevanje robnog prometa poseban značaj imaju funkcije novca kao mere vrednosti, prometnog sredstva i platežnog sredstva u okviru samostalnih funkcija novca.

Funkcija novca kao mera vrednosti ne izražava se takvom zato što robe postaju samerljive preko novca, već zato što su sve robe kao vrednost opredmećeni ljudski rad, usled čega su same po sebi samerljive, tako one zajednički mogu meriti svoje vrednosti istom specifičnom robom i time ovu pretvoriti u zajedničku meru svojih vrednosti, ili novac. Novac, kao mera vrednosti, nužan je oblik u kome se ispoljava ona mera vrednosti koja se nalazi u samoj robi - radno vreme.

Funkcija novca kao prometnog sredstva postaje u procesu razmene kada se vrši u dve metamorfoze koje su suprotne ali se uzajamno dopunjuju: roba se pretvara u novac, i novac se pretvara ponovo u robu. Momenti metamorfoze robe u isto su vreme i poslovi razmene njenog vlasnika - prodavanje, razmenjivanje robe za novac i kupovina, razmenjivanje novca za robu kao i jedinstvo oba čina prodaje radi kupovine. Redosled metamorfoze uslovljen je stvarnim prisustvom novca, jer prodavac otuđuje svoju robu za novac koji mu je potreban radi kupovine druge robe. Pošto je novac stalno prisutan, kao osamostaljeni oblik vrednosti robe, otuđenje robe podudara se vremenski sa ostvarivanjem njene cene. U procesu odvijanja funkcije novca kao prometnog sredstva, implicitno, odvija se funkcija novca kao mere vrednosti.

Novac se pojavljuje u nekim funkcijama samostalno, bez robe. U razvijenom robnom prometu ispoljava se **funkcija novca kao platežnog sredstva**. Umesto stvarnog prisustva novca kako je to bilo u funkciji prostog robnog prometa ($R - N - R$), ovde je u momentu prodaje robe prisutno obećanje plaćanja od strane kupca a ne novac, kao kupčeva obaveza prema prodavcu. Kupac postaje dužnikom a prodavac poveriocem. Roba prelazi iz ruke prodavca u ruku kupca, a novac će preći iz ruke kupca u ruku prodavca, tek na dan ugovorenog roka. Sada novac funkcioniše prvenstveno kao mera vrednosti, pri određivanju cene prodate robe. Zatim funkcioniše kao idealno kupovno sredstvo. Mada novac postoji samo u kupčevom obećanju, on ipak postiže da roba pređe iz ruke u ruku. Tek kad dođe rok plaćanja, stupa novac kao

platežno sredstvo stvarno u promet, tj. prelazi iz kupčeve u prodavčevu ruku. Platežno sredstvo ulazi u promet, ali tek pošto je roba iz njega izašla.

Funkcija novca u obrazovanju blaga ima veliki uticaj na funkcionisanje procesa razmene. Novac u funkciji blaga isključuje se iz procesa prometa. Ko hoće da zadrži zlato kao novac, a stoga kao element obrazovanja blaga, mora sprečiti njegovo obrtanje. Isključivanjem novca iz procesa razmene izaziva posledice na promet roba, tj. na nesmetanu metamorfozu robe u novac i obratno. Jer se stvaraju rezerve novca tj. blaga. Da bi masa novca koja stvarno optiče uvek odgovarala stepenu zasićenosti prometne oblasti, količina zlata i srebra koja se nalazi u nekoj zemlji mora biti veća od one koja se nalazi u funkciji monete. Ovaj uslov novac ispunjava u obliku blaga. Rezervoari blaga služe ujedno i kao kanal za pritanje i kao kanal za oticanje obrtnog novca, da ovaj nikad ne prepunjuje svoje optičajne kanale. Tako se obezbeđuje nesmetano funkcionisanje procesa razmene, jer obim novca treba da odgovara obimu roba.

Funkcija svetskog novca proizilazi iz univerzalnosti robne vrednosti. Svetski novac funkcionise kao opšte platežno sredstvo, kao opšte kupovno sredstvo i kao apsolutno društveno ovaploćenje bogatstva uopšte. Preovlađuje funkcija platežnog sredstva za izravnjavanje međunarodnih bilansa. Svakoj zemlji je potreban rezervni fond za promet na svetskom tržištu, isto kao i za unutrašnji promet.

U razmeni robe, kako je već rečeno, roba - novac - roba, novac se pojavljuje u više svojih funkcija. Preko cene robe novac istupa kao mera vrednosti, a preko izvršene prodaje robe za novac, kao prometno sredstvo. Roba izlazi iz prometnog procesa, a novac ostaje u njemu. Novac stalno udaljava robe iz sfere prometa time što stalno stupa na njihovo mesto u prometu, udaljavajući se time od svoje vlastite polazne tačke. Drugi čin prometa, pretvaranje iz novca u robu, ne mora da se desi odmah, tj. prodavac može da se ne pojavi kao kupac, odnosno novac privremeno može da se isključi iz prometa. U ovom slučaju novac se pojavljuje u funkciji zgrnutog blaga ili kao neaktivan novac.

U razmeni roba novac menja svoj oblik u robu i izlazi iz prometa u koji ulazi uvek nova roba. Kao prometno sredstvo novac, naprotiv stalno obitava u prometnoj vrednosti i stalno se po njoj kreće. Tako nastaje pitanje, koliko novca ova oblast može stalno da usisava. Svojim cenama robe su već izjednačene sa određenom zamišljenom količinom novca. To je i masa prometnih sredstava, potrebna za prometni proces robnog sveta, koja je već određena sumom robnih cena.

Ovo pravilo važi uz pretpostavku da svakom činu prodaje sledi čin kupovine i da novac stalno ostaje u prometu, tj. da ne prelazi u neaktivan novac. U ovom slučaju obim novca za obavljanje prometa je:

- Upravno srazmeran kretanju cena (cena robe raste obim novca raste i obrnuto);
- Obrnuto srazmeran brzini optičaja (brzina optičaja novca raste - obim novca pada i obrnuto). Stoga, bude li broj optičaja novčanih komada porastao, smanjiće se njihova prometna masa. Tako nam brzina novčanog optičaja pokazuje brzinu kojom robe menjaju svoj oblik.

Pošto se u prometnom procesu i u opticaju novca pojavljuje i ispoljavanje novca u svojoj funkciji zgrnutog blaga, masa novca u opticaju neu-morno dolazi i odlazi. Dakle, masa mora biti sposobna da se skuplja i širi. Ovu sposobnost novac ostvaruje preko rezerve novca. Rezerve novca služe ujedno i kao kanali za priticanje i oticanje novca u obrtu.

Metamorfoza novca u robu može da se odloži ako se novac upotrebi u svojoj funkciji zgrnutog blaga - neaktivnog novca. Takođe, metamorfoza novca u robu može da se odloži u slučaju kada se otuđivanje robe vremen-ski razdvaja od realizovanja njene cene. Jedan vlasnik robe prodaje robu koja postoji, drugi kupuje kao jednostavni predstavnik novca, odnosno kao predstavnik budućeg novca. Prodavac postaje poveriocem, kupac dužnikom. Pošto se ovde menja metamorfoza robe, odnosno razvoj njenog oblika vrednosti, to i novac dobija drugu funkciju, on postaje platežno sredstvo. U vezi sa funkcijom novca kao platežnog sredstva pojavljuje se kreditni novac.

U kontekstu funkcija novca treba razmatrati i poseban oblik prometa N - R - N, koji je različit od R - N - R jer se u prvom slučaju vrši kupovina radi prodaje. U ova dva oblika prometa faza kupovine i prodaje je različitog redosleda. U slučaju prodaje robe radi kupovine vrši se zadovoljavanje neke proizvodne ili lične potrebe, a u slučaju kupovine radi prodaje, pro-met novca kao kapitala cilj je samom sebi jer se oplodjenje vrednosti zbiva jedino u okviru ovog stalnog kretanja.